

O NEUSTREZNOSTI ENAČENJA OBLEKE Z NOŠO

Bojan Knific

137

IZVLEČEK

V prispevku avtor obravnava izraze, ki so se od 16. stoletja naprej uporabljali za opisovanje oblačenja in tega, kar se kaže kot rezultat oblačenja – obleke. Posebno pozornost namenja vprašanju ustreznosti izraza *noša* za označevanje tega, kar je na človekovem telesu zaznavnega, in v primerjavi z njo daje prednost *obleki* in *oblačilnem videzu*. *Obleka* je izraz, ki se uporablja v znanosti in v vsakdanjem govoru, a pomensko polje, ki ga pokriva, v nasprotju z *nošo* ni časovno, družbeno in prostorsko omejeno, podobno pa je tudi z *oblačilnim videzom*, ki zaradi skoraj izključno znanstvene rabe v zadnjih treh desetletjih ni pridobil dodatnih pomenov, ki bi zameglili njegovo prvotno definicijo.

Ključne besede: oblačilna kultura, pripadnost, kostumiranje, kostumi, obleka, noša, oblačenje

ABSTRACT

The article deals with the terms used from the 16th century on to describe dressing and what resulted from it – dresses. It dedicates special attention to how (in)adequate the term *noša* (costume in the sense of national costume) is for denoting what people wear on their bodies, and in comparison prefers the terms *dress* and *dressing style*. *Dress* is a term used in science as well as in everyday speech, but unlike *noša* the range of meanings it covers is not limited temporally, socially, or spatially, and the same is true of dressing style, a term which because of its almost exclusively scientific use has not acquired any additional meanings distorting its original definition in the past three decades.

Keywords: dressing culture, affiliation, costuming, costumes, dress, *noša*, dressing, clothing

Uvod

Oblačilna kultura je teoretski pojem, ki pokriva vse, kar ima povezavo s proučevanjem oblačilnih praks, utemeljenih na terenskem delu, medkulturnih primerjavah in kontekstualizaciji, pri čemer je bistveno preučevanje družbenih pomenov oblačenja v dinamičnih in stalno spreminjajočih se pogojih bivanja. Obleka v najširšem pomenu besede ne označuje le predmetov, ki pokrivajo telo, temveč tudi vse telesne modifikacije (las, brade, kože, telesnih oblin, vonja ...) in dodatke telesu, ki le-tega

sooblikujejo kot dojemljivo celoto (nakit, lasne vložke, torbe ...), tudi zvok, ki ga oddaja oseba zaradi nje (zvončki na delih oblačil ali na telesu, šelestenje tkanin ...). Obleka kot izraz torej pokriva ne le vse, kar je na človeku vidno, temveč vse, kar je na telesu **zaznavno** in se glede na pomensko polje skuša enačiti z oblačilnim videzom. Tega je kot tehnični termin za označevanje človekovega videza, kot bi danes razumeli pa kot izraz za označevanje človeka, kot se zaznava sam in kot ga zaznava okolica, v etnologijo vpeljal Angelos Baš (1987). Sintagma oblačilni videz ima sicer to napako, da v svojem osnovnem pomenu in brez dodatne pojasnitve ne pokriva otipa, vonja, okusa in zvoka, čeprav tudi druga čutila, ne le vid, vplivajo na dojetje in razumevanje oblačenja in jih je v raziskavah oblačilne kulture zato treba upoštevati. Vpeljava in uporaba izraza oblačilni videz, ki v dobrih treh desetletjih zaradi skoraj izključno znanstvene rabe ni pridobil dodatnih pomenov, pa se kljub omenjeni pomanjkljivosti zdi smiselna, in sicer zato, ker ni uporaben le za označevanje obleke (v najširšem pomenu besede) ljudi **različnih družbenih plasti**, ampak tudi za označevanje vsega, kar je na človeku vidnega (z dodatno pojasnitvijo njegovega pomena vse, kar je na človeku zaznavnega) **v vseh časih**. Drugi izraz – *noša* –, ki je zlasti v raziskavah etnologov zelo pogost (in pri avtorjih, še pogosteje pa pri bralcih (pre)pogosto napačno razumljen), je zaradi izrazite konotacije s preteklim, s kmečkim in z na prostor vezanim posplošenim in pogosto politično motiviranim označevanjem človekovega oblačilnega videza, uporaben le pri proučevanju skromnega dela z oblačilno kulturo povezanih pojavov. Zaradi (zlo)rabe izraza pri ljudeh zelo različnih zanimanj (na znanstveni, strokovni, vsakdanje-poljudni ... ravni) in pripisovanja izredno različnih pomenov se postavlja vprašanje, če ga je v znanstvenem diskurzu, glede na to, da obstajajo ustrežnejše rešitve (npr. uporaba izraza obleka ali oblačilni videz), sploh smiselno uporabljati. Ne le danes, temveč tudi v preteklosti *noša* ni bil izraz, ki bi bil uporaben za označevanje oblačilnega videza posameznega človeka (razen izjemoma in če je bil ta kostumiran), temveč so z njim ljudje označevali oblačenje Drugih – navadno pripadnikov določenih skupnosti, ki so bile vezane na določen prostor. Ne le danes, temveč, kot bom skušal pokazati v nadaljevanju, tudi v preteklosti je imel izraz *noša* izrazito konotacijo z dojetjem in označevanjem preteklega, zlasti kmečkega in na etnijo ter s tem tudi na prostor (ali pa zgolj na prostor) vezanega oblačilnega videza. Ves čas uporabe je bil tesno povezan s pripadnostnim kostumiranjem.¹ V uporabi je bil v predzgodovini pripadnostnega kostumiranja, ko se je začel uporabljati za označevanje oblačilnega videza posameznih skupin prebivalstva, kasneje pa je služil hkrati za označevanje podlage, na kateri se je pripadnostno kostumiranje razvijalo, in označevanju preoblek, ki so se v procesu pripadnostnega kostumiranja oblikovale – torej označevanju pripadnostnih kostumov.

Z izrazom *noša* so njegovi uporabniki označevali predvsem obleko Drugih in pripadnostne kostume, hkrati pa ta izraz, podobno kot ni bil v preteklosti, niti danes ni uporaben za označevanje posameznikovega oblačilnega videza, če ta ni kostumiran, kajti izraz v ustaljeni jezikovni praksi pokriva področje, ki je jasno oddaljeno od oblačenja, v katerem se odraža vsakokratna oblačilna moda. V znanstvenem diskurzu bi ga bilo sicer

¹ S sintagmo pripadnostno kostumiranje označujem pojav oblačenja "narodnih noš". Več glej: Knific 2008a, 2008b.

mogoče definirati kot označevalca tega, kar ljudje oblačijo, in sicer ljudje vseh slojev, vseh časov in vseh prostorov, a menim, da to ni potrebno in bi bolj kot k razpletanju terminoloških vozlov prispevalo k nadaljnjemu zapletanju – še zlasti zato, ker so bile v znanosti na Slovenskem in v svetu že pred leti ponujene ustrežnejše rešitve (uporaba izrazov obleka ali oblačilni videz).

Da bi podrobneje spoznali uporabo in pomene z oblačenjem povezanega besedja na Slovenskem, v nadaljevanju podajam današnje slovarske opredelitve, ugotavljam prisotnost posameznih izrazov v besedilih 16. stoletja ter v slovarjih 17. in 18. stoletja, iščem vzporednice z nemško govorečim prostorom ter ugotavljam uporabo z oblačenjem in nošenjem povezanih slovenskih izrazov v besedilih do konca 19. in izjemoma v prvi četrtini 20. stoletja. Pri tem zaradi želje po pojasnitvi zgoraj navedenega stališča največ pozornosti namenjam *noši* in njej sorodnemu besedju.

Z oblačenjem povezano izrazje v današnjem slovarju in slovarjih 17. in 18. stoletja

V proučevanju oblačilne kulture in spremljanju ter analiziranju preteklih ali sedanjih načinov oblačenja pogosto naletimo na izraza obleka in oblačilo, ki v širšem pomenu besede pomenita isto kot oblačilni videz (Žagar 1994: 7). **Oblačilo** je po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju SSKJ) 1. “vsak od izdelkov iz blaga, usnja, ki pokriva telo” ali “izdelek ali skupek izdelkov iz blaga, usnja, ki pokriva telo” ali 2. “zunanja podoba, videz”. Kot kažejo slovarji 17. in 18. stoletja je bil za označevanje človekovega oblačilnega videza v tem času najpogostejši prav omenjeni izraz, in sicer v različicah *oblačilo*, pogosteje pa *oblačilu*.² Ob *oblačilu* se v vseh obravnavanih slovarjih 17. in 18. stoletja pojavlja izraz **gvant**, in sicer v izpeljankah “*guant*” (Megiser 1977: I/702, II/697, Alasia 1993:³ 102; Megiser 1744: bns; Grammatica 1758: bns), “*gvant*” (Bohorič 1715: 23; Megiser 1744: bns; Pohlin 1972: bns; Gutschman 1999: 503), tudi

² Izraz je naveden v slovarju Hieronymusa Megiserja *Thesaurus Polyglottus* leta 1603, in sicer samostojno kot “*oblačilu*” (Megiser 1977: I/702, II/697) in kot “*židanu oblačilu*” (Megiser 1977: I/178). Izraz oblačilo je vključen tudi v slovar *Dictionarium quatuor linguarum* iz leta 1744, in sicer že kot “*oblačilo*” (Megiser 1744: bns) in ne več “*oblačilu*”. *Zimske urice* Adama Bohoriča so leta 1758 jezuiti v Celovcu izdali v nemški različici, in sicer pod naslovom *Grammatica oder Windisches Spach-Buch*, kjer se med izrazi, s katerimi ljudje označujejo obleko, ponovno pojavlja “*oblačilu*” (Grammatica 1758: bns). Podobno leta 1781 v delu Marka Pohlina *Tu malu besediše treh jezikov* in leta 1789 v Gutschmannovem slovarju *Deutsch-windisches Wörterbuch* najdemo izraz “*oblačilu*” (Pohlin 1972: bns; Gutschmann 1999: 41, 117). Pri slednjem v povezavi z oblačilom najdemo še vrsto drugih slovarskih gesel, in sicer “*častnu oblačilu*”, “*nedielnu oblačilu*”, “*oblačilu za praznike*”, “*ženitnu oblačilu*”, “*kamra za oblačilu*”, “*nočnu oblačilu*”, “*nedelnu oblačilu*”, “*žiensku oblačilu*” in “*zimsku oblačilu*” (Gutschmann 1999: 76, 97, 98, 142, 157, 196, 287, 426, 433).

³ Italijanski redovnik Gregorio Alasia da Sommaripa je izdal leta 1607 italijansko-slovenski slovar z dodatki. Za slovar je bila odločilna sestavljalčeva pastirska vloga, saj je vanj ujel jezik, ki so ga govorili ljudje, s katerimi je bil v stalnem stiku. Izrazom v svojem, maternem jeziku je dodal slovenske, kakršne je slišal v bližini Trsta.

“ženski gvani” (Gutsman 1999: 426).⁴ Podobno stanje kot v slovarjih 17. in 18. stoletja se razodeva ob prebiranju besedil protestantskih piscev. *Gvant* in *obleči* uporablja Primož Trubar⁵, oba izraza pa sta v različicah izključna označevalca oblačenja in oblačilnega videza v Dalmatinovem prevodu Svetega pisma.⁶

Izraza *noša*⁷ protestantski pisci in slovarji 17. in prve polovice 18. stoletja ne poznajo. Ne le, da ne poznajo izraza *noša*, ampak se v povezavi z oblačenjem ne omenja niti glagol *nositi*, niti ni zaslediti glagolnika *nošenje*. Glagolnik *nošenje* prvič najdemo v Megiserjevem slovarju iz leta 1744 (ob njem je pripisano “*Tracht in der Kleydung*”), kot slovenski izraz pa je naveden “*tracht*”, in sicer ne kot izraz, ki bi označeval predmet, temveč kot izraz za označitev pojava (ponovno “*Tracht in der Kleydung*”) (Megiser 1744: bns). Valentin Vodnik v razpravi *Povedanje od slovenskiga jezika* leta 1797 sicer z nošenjem označuje videz ljudi – videz Kranjcev, a ne videza, ki bi ga določala nošnja oblačil in oblačilnih dodatkov, temveč z nošenjem (da nekdo “*nosi*” ali se ljudje “*nosio*”) označuje človeško postavo – držo.⁸ *Noše* kot izraza, ki označuje obleko, ni niti v delu celovških jezuitov, ki so leta 1758 priredili Bohoričevo slovnico, najdemo pa ga v delu Marka Pohlina leta 1781. Tu sta, kot že omenjeno, navedena “*gvant*” in “*oblačilu*”, ob njem tudi “*obleka*” in “*noša*” (“*Die Tracht*”). Ta se pojavi tudi v osem let kasnejšem Gutsmanovem slovarju, in sicer kot “*oblačilna nošnia*” in “*oblačilska nošnja*” (“*Kleidertracht*”), kot “*nošnia*” (“*Tracht*”), kot “*ženska nošnja*” (“*Weibertracht*”) in kot “*noša*”, “*nošnja*” (“*Tracht*”) (Gutsman 1999: 158, 325, 427, 527). Različici izraza *noša*, ki imata ob prvih slovarskih omembah ob sebi leva prilastka (“*oblačilna nošnia*” in “*oblačilska nošnja*”; v istem razdelku sta navedena še “*oblačilna šega*” (“*Kleidermode*”) in “*oblačilni red*” (“*Kleiderordnung*”) (Gutsman 1999: 158), kažete, da je bila vsaj na začetku uporabe tovrstnega izraza potrebna pojasnitev, in sicer, da *noša* označuje oblačilni videz in ne nošnje ali nošenja česa drugega (bremena na primer). Marko Pohlina v delu *Kraynska Kroneka nošo* ob drugih izrazih, s katerimi označuje oblačilni videz, neposredno omenja vsaj dvakrat, zanimivo in za vprašanje pričujoče razprave pomembno pa je, da se obakrat navezuje na preteklost. Pohlina omenja, kako je bila urejena “[s] tara noša ženskih glav” in kako se “na Kranjskem na kmetjah ta stara, nekdana noša [nosh]a zmiraj slediti da” (po Mantuani 1908: 326). Ob tem uporablja tudi glagol *nositi*,

⁴ Kot že omenjeno, izraz navajajo vsi slovarji, a v primerjavi z oblačilom v precej manj povezavah. *Gvant* v več svojih pridigah okoli leta 1700 omenja tudi Janez Svetokriški, in sicer pri omembi žene, ki da noče upoštevati nasvetov mašnika in se oblači lepše, kot bi željam cerkvene oblasti ustrezalo – zato obleče “*ohcetni gvant*” (Janez 1937: 185), omenja “*pilgromski gvant*” (po Rupel, ur. 1937: 176), pri njem pa lahko najdemo tudi glagolsko obliko “*ogvantan*”, in sicer v besedilu “*koku lepu sem ogvantana inu narjena*” (po Rupel, ur. 1937: 143). SSKJ *gvant* opredeljuje kot “*obleko*”, kot “*gvanten*” pa SSKJ omenja “*gvantno uš*” – zajedavca na človeku, ki se zadržuje v obleki.

⁵ *Gvant* (Trubar 1558, 1577; po Glavan 2008: 10, 138, 199, Trubar 2000: bns [144]), *obleči* (Trubar 2000: bns [19, 141, 142]).

⁶ *Gvant*, *gvantati* (v pomenu obleči), *gvantanje* (v pomenu oblačenje), *oblačilo*, *oblačilu*, *obleči*, *obličj*, *oblečj* ipd.

⁷ Po SSKJ je *noša* (kot sledi v prvi točki tudi nošnja): 1. “*oblačila, oprava, značilna za prebivalce kakega področja, dobe, pripadnike kakega sloja*”; 2. “*zastar. v določenem času uveljavljeni kroji oblačil, obutve, vzorci blaga, modni dodatki; moda*”; 3. “*knjiž. nošenje*”. Izraz “*nošnja*” je opredeljen tudi kot glagolnik od *nositi* in kot “*nosečnost, brejost*”.

⁸ “*Gerdo je vidit, de /.../ človek /.../ gerbo nosi /.../ Hrvatje se še dan današnji lepo po konci nosio /.../. Naše krajnsko ženstvo se veliko lepši nosi, kakor moštvo*” (Vodnik 1797: bns).

in sicer, ko omenja, da so nekateri “*tudi lesene cokle nosili*” in da so gosposke ženske “*koravde, ali zlate dnarce okoli uratu nosile*” (po Mantuani 1908: 327), v čemer se kaže zgodnejša uporaba tega glagola, ko je začel služiti označevanju z oblačenjem povezanih dejanj. Z njim niso označevali oblačenja oblačil (v ožjem pomenu te besede – torej oblačenja hlač, srajce, krila ...), temveč nošenje kot oblikovanje človekove postave ali pa nošenje dodatkov, tudi nošenje pokrival in obuval.

“*Nošenje*” je še danes v SSKJ opredeljeno kot “*glagolnik od nositi*”, pri čemer so navedeni primeri, ki so le v skromnem delu povezani z oblačenjem: “*nošenje brente, nahrbtnika; nošenje ranjencev / nošenje očal, rokavic; imeti dovoljenje za nošenje orožja*”. Tudi glagol “*nositi*” označuje vrsto dejavnosti, ki z oblačenjem niso povezane – med štirinajstimi opredelitvami, ki jih najdemo v SSKJ, je le ena povezana z oblačenjem (in sicer opredelitev, da “*izraža, da je pri osebkju kaj kot oblačilo, oprava*”),⁹ pa še tej je pripisan oslavljen pomen. Navedeni so primeri: “*nositi nove čevlje, hlače; nositi lasuljo; že dve leti nosi isto obleko; nositi odlikovanje, prstan; nositi orožje, revolver / nositi očala, slušni aparat / ta konj še ni nosil sedla*”, kjer ponovno lahko ugotovimo, da je v ospredju nošnja oblačilnih dodatkov, pokrival in obuval, navedeno pa je tudi kaj nosi konj (ne kot breme, ampak kot “*obleko*”).

Ob *noši*, ki je v različicah v obravnavanih starejših slovarjih nekajkrat omenjena, se le enkrat pojavi “*obleka*”¹⁰ (“*Die Kleidung*”) (Pohlin 1972: bns), ki je danes splošno uveljavljena za označevanje oblačilnega videza in je očitno nadomestila dotlej splošno uveljavljeno “*oblačilo/u*”.

Poleg z oblačenjem povezanih besed, ki označujejo predmetni svet, v slovarjih najdemo tudi izraze, ki označujejo dejanja. Najpogosteje gre za z *oblačilom* in *oblačenjem* povezane izraze, veliko redkeje, prvič šele leta 1744, za izraze, ki so povezni z *nošenjem* (že omenjeno “*nošenje*” – “*Tracht in der Kleydung*”) (Megiser 1744: bns).¹¹ Z oblačenjem

⁹ “*Nositi*” po SSKJ: “*držati kaj navadno težjega tako, da prehaja vsa teža na osebek, in (večkrat) hoditi*”; “*povzročati a) da se kaj premika zlasti po vodi, zraku; b) da kaj prihaja kam*”; “*ti h komu z namenom povedati mu kaj*”; “*povzročati, da kdo kod hodi, se premika; povzročati bivanje, zadrževanje koga kje*”; “*delati, da (večkrat) prihaja kaj na določeno mesto*”; “*povzročati, da je kdo deležen česa; prinašati*”; “*bistveno, odločilno vplivati na kako dejanje, dejavnost*”; “*izraža, da je pri osebkju kaj kot oblačilo, oprava*”; “*izraža, da je pri osebkju kaj, s čimer razpolaga*”; “*izraža lastnost, značilnost osebkja, kot jo izraža določilo, imeti*”; “*izraža stanje, kot ga določa samostalniik*”; “*izraža navzočnost, pojavljanje česa v zavesti, duševnosti osebkja*”; “*ohranjati kaj v določenem položaju kljub delovanju nasprotne sile*”; “*imeti plod v telesu*”.

¹⁰ Po SSKJ je obleka 1. “*izdelek ali skupek izdelkov iz blaga, usnja, ki pokriva telo*”; 2. “*oblačilo, ki pokriva zgornji in spodnji del telesa*”; 3. “*oblačila, ki se nosijo navadno nad spodnjim perilom*”; (tudi) 4. “*zunanja podoba, videz*”.

¹¹ V Megiserjevem slovarju leta 1603 je naveden izraz “*obleči*” (“*kleiden, bekleiden*”) (Megiser 1977: I/702, II/698), v slovarju Gregoria Alasia da Sommaripa “*oblechi*” (“*uestire*”) (1993: 186), v priredbi slovnice Adama Bohoriča “*oblejši*” (1715: 197), v Pohlinovem slovarju “*oblečem*” (“*Ankleiden*”) (1972: bns) in v Gutsmanovem “*obleči*”, “*oblačiti se*” (“*Ankleiden*”), “*oblačenje*” (“*Ankleidung*”) ter “*oblačim*” in “*obliečem*” (“*kleide an*”) (1999: 15, 527), tudi “*preobleči*”, “*preoblačiti*” (“*Umkleiden*”) in “*prebleči*” ter “*preoblačiti*” (“*Verkleiden*”) (1789: 338, 383). “*Obleči*” po SSKJ: “*narediti, da ima kdo na telesu oblačilo, dodatke*”; “*oskrbeti z obleko, oblačili*”; “*obložiti, obdati*”. “*Obláčiti se*” po SSKJ: “*izraža, da ima, nosi kdo oblačilo, dodatke, kot nakazuje določilo*”.

povezano besedje so uporabljali tudi protestantski pisci in pisci v 17. in 18. stoletju, ki so obravnavana na tem mestu.¹²

Nemško besedišče

Ker se je slovensko besedišče in tvorjenje novih izrazov razvijalo pod močnim vplivom nemško govorečega prostora, je prav, da vsaj na kratko pojasnim, kako je bilo tam. Hans Deibel v svoji doktorski disertaciji, v kateri se ukvarja z vprašanji nekdanjega oblačenja in kostumiranja v Schlitzu in okolici, ugotavlja, da so do vznikov pripadnostnega kostumiranja za označevanje oblačilnega videza tudi na nemškogovorečem območju uporabljali besedo “*Kleid, -er*” (v času med 16. in 18. stoletjem bi jo prevedli kot *obleč, oblačilo/u, gvant, guant*), in sicer enakovredno za označevanje preteklega oblačenja, kostumiranja in oblačenja, ki je sledilo sodobni oblačilni modi (Deibel 2000: 304). Splošno sprejeto misel, da je izraz “*noša/e*” (“*die Tracht, -en*”) v nemškem jeziku prisoten že stoletja dolgo, Deibel odločno zavrača (2000: 302), saj se podobno kot na Slovenskem v širši uporabi pojavi sorazmerno pozno – v zametkih v času razsvetljenskih misli, bolj intenzivno pa pri poznejših mislecih romantike, ki se posvečajo raziskovanju življenja kmečkega prebivalstva, tudi raziskovanju in posplošenem opisovanju splošnosti in posebnosti načinov oblačenja kmečkega prebivalstva na posameznih območjih.

Kot ugotavlja Deibel, se je beseda *noša* (“*Tracht*”) v Schlitzu in okolici začela uporabljati šele v prvi polovici 19. stoletja. Ljudje so jo sprejemali počasi in z zadržkom (tako kot večino novih stvari), po uveljavitvi pa se je pojavljala na treh ravneh. Uprabljali so jo a) novinarji, risarji in slikarji, ki so oblačilni videz kmečkega prebivalstva predstavljali in opisovali, b) znanstveniki, med njimi zlasti etnologi, ki so ga analizirali in interpretirali, ter c) oblastniki, ki so si prizadevali za uveljavitev pripadnostnega kostumiranja (revitalizacijo “*ljudskih*” ter s tem razvitjem “*narodnih noš*” – “*Volks-*” ali “*Nationaltrachten*”, natančneje zapisano z razvitjem pripadnostnih kostumov) (Deibel 2000: 306). Spodbujanje s kostumiranjem povezanih dogodkov je pripomoglo tudi k uveljavljanju nove besede – *noše* – kot izraza za označevanje kostumiranih udeležencev prireditve, kar je vplivalo na splošno uveljavitev izraza z vsemi njegovimi izpeljavami. Prvotno so prebivalci Schlitzu in okolice, kot že omenjeno, za opisovanje siceršnjega oblačenja uporabljali le izraz “*Kleid, -er*”, ko pa so te obleke zunanji opazovalci definirali kot *noše* (“*Trachten*”), ki naj jih družba spoštljivo ohranja, saj predstavljajo “*pomemben steber ljudske kulture*” (Deibel 2000: 331), torej so jih deklarirali kot predmet dediščine, so se kot take tudi uveljavile. In to sčasoma, pravzaprav dokaj počasneje, kot bi morda pričakovali. Med podeželskim prebivalstvom iz okolice Schlitzu izraz vse do šestdesetih let 20. stoletja ni bil povsem udomačen (Deibel 2000: 331).

Za pojasnitev omenjenega problema je vredno pogledati še na slovenska tla, zato v nadaljevanju podajam z oblačenjem povezane izraze, ki jih je (v nemščini) v svojih

¹² Omenja ga Janez Svetokriški, ko pravi, da se ženska v “*gvant /.../ obleče*” (Janez 1937: 185) in da se romar “*obleče v pilgromski gvant*” (Janez 1937: 176), Marko Pohlin pa uporabi besedo obleka, ko pravi, “[p]ruti dežju so svoj život, inu obleko žene iz eno erjuho; možji /.../ varovali” (po Mantuani 1908: 326).

pismih uporabil Primož Trubar.¹³ Uporabljal je samostalnike “claider”, “kleider” in “klaider” ter njim sorodne glagole “kleiden”, “klaidung” in “geklaidet”, ne pa izrazov, ki bi jih lahko povezali z nemškimi besedami “tragen” in “tracht” in kar bi lahko v slovenščino prevedli kot *nošenje* in *nošo*. Potrebno bi bilo analizirati še več virov, da bi našli in dokazali začetke uporabe izrazov “tragen” in “tracht” za označevanje oblačenja in oblačilnega videza, a naj na tem mestu za pojasnitev razvoja nemškega besedišča, s katerim smo bili v stalnem stiku, zadostuje stoleten preskok do Janeza Vajkarda Valvasorja, ki v *Slavi vojvodine Kranjske* že uporablja omenjena dva izraza.¹⁴ Za razumevanje razvoja besedišča je pomembna večkratna uporaba sintagme “Kleider-Tracht”, ki sta ji v slovenskem jeziku v slovarski opredelitvi podobni že zgoraj omenjeni “oblačilna nošnja” in “oblačilska nošnja”, pojasnjeni kot “Kleidertracht”, in ki nakazuje potrebo po pojasnitvi pojma *noša* – izraz ob *noši* pojasni, da ne gre za kar koli, kar je mogoče nositi, temveč da gre za predmet, povezan z oblačilno porabo. Če je izraz “Tracht” v primerjavi s “Kleidung” v samem besedilu dela *Slava vojvodine Kranjske* dokaj redko uporabljen, pa je drugačno razmerje v uporabi omenjenih dveh izrazov pri predstavitvah vsebine in v podnaslovih, ki so pripisani ob robu besedila. Tu sta oba izraza dokaj enakovredno zastopana, sorazmerna pogostost izraza “Tracht” v naslovih pa kaže, da je označeval več (ali bolj verjetno drugo) kot zgolj skupek oblačilnih sestavin – označeval je z oblačenjem povezano celoto. Izraz “tragen” v delu najpogosteje služi označevanju pokrivanja žensk in moških (Valvasor 1689: 278, 279, 289, 296, 328), redkeje nošenju obuval (Valvasor 1689: 295, 328), še redkeje hlač (Valvasor 1689: 279), vrhnjih oblačil (Valvasor 1689: 295, 310) in drugega. Sorazmerno pogosto označuje urejanje pričeske in brade, sicer pa v opisih oblačilnega videza Valvasor uporablja še mnoge druge glagole, s katerimi se izogne neposrednemu navajanju, da gre za oblačenje ali nošenje, z glagolom “tragen” pa označuje tudi mnoga druga delovanja, ki z oblačenjem niso povezana.

Pričevanja o “nekdanjem” oblačenju in povezave s pripadnostnim kostumiranjem

Angelos Baš je leta 1984 objavil knjigo *Opisi oblačilnega videza na Slovenskem v 1. polovici 19. stoletja* in v njej zbral opise, ki pričajo o oblačilni kulturi v navedenem obdobju. Besedila v redkih primerih pričajo o sočasnem načinu oblačenja, v več

¹³ V pismu kralju Maksimiljanu leta 1561 omenja “claider”, v pismu gospodom in deželanom Kranjskim leta 1569 “kleider”, v pismu deželnemu oskrbniku in odbornikom Kranjskim istega leta zapiše “klaider”, v pismu istim naslovnikom leto kasneje ponovno zapiše “kleider”, istega leta v pismu deželnemu glavarju zapiše “klaider”, v pismu deželnemu glavarju, oskrbniku, odbornikom in blagajniku Kranjskim leta 1572 uporabi glagol “kleiden”, istemu naslovniku leta 1575 “khleiden”, v pismu, naslovljenemu na isti naslov leta 1581 ponovno “kleider” in dve leti kasneje “klaidung” ter v pretekliku “geklaidet” (Trubar 1986: 93, 224, 228, 233, 236, 239, 243, 271, 286). Vse izraze je Jože Rajhman v slovenščino prevedel kot “oblekale”, oziroma glagola kot “obleči” in “oblačil”, čeprav bi morda glede na besedišče 16. stoletja bolj ustrezalo drugače.

¹⁴ V besedilu, kjer Valvasor opisuje oblačilni videz ljudi na posameznih območjih, prevladuje izraz “Kleidung” (glej npr. Valvasor 1689: 278, 289, 300, 311), izjemoma se pojavlja “Kleider-Tracht” (Valvasor 1689: 295, 302, 310) ali “Kleider” (Valvasor 1689: 290), bolj izjemoma tudi “Tracht” (Valvasor 1689: 306, 310), za označevanje oblačenja pa pogosto uporablja izraz “tragen” (glej npr. Valvasor 1689: 278, 279, 289, 295, 296, 310, 311, 328).

primerih pa se avtorji zavestno ali nezavedno ozirajo v preteklost. Vsa besedila skušajo biti ali primarno ali na podlagi Baševe razvrstitve umeščena v določen prostor in z opisi oblačilnega videza izpostavljati posebnosti in splošnosti načinov oblačenja najširše plasti prebivalstva na teh prostorih. V delu so objavljeni prevodi besedil iz tujih jezikov in besedila, ki so bila zapisana v slovenščini – slednja upoštevam v nadaljevanju pričujoče razprave.

Prvi zapisi v slovenskem jeziku, ki so objavljeni v omenjenem delu, so nastali v štiridesetih letih 19. stoletja. V njih se za označbo oblačilnega videza pogosto pojavlja “*obleka*” (Slomšek 1842¹⁵, Bleiweis 1843, Kobe 1845, Caf 1848, Korban 1849, Konšek 1849, neznan avtor 1849), redkeje “*oblačilo*” (Bleiweis 1843, Kobe 1845, neznan avtor 1846, Poharski pevec 1846, Hitzinger 1849), izjemoma “*oprava*”¹⁶ (Kobe 1845, Korban 1849), “*gvant*” (Poharski pevec 1846) “*obleč*”, tudi “*narodski obleč*” (Krempel 1845) in “*kroj*” (Majer 1847, Caf 1848). *Nošo* omenjajo štiri besedila, nastala v štiridesetih letih 19. stoletja, objavljena v navedenem delu, in sicer kot “*nošnja*” (Kobe 1845, Majer 1847) (v pomenu *noše*, ne *nošenja*), “*noša*” (Hitzinger 1849) in “*noše*” (Caf 1848). Med glagoli, s katerimi avtorji označujejo oblačenje, sta *obleči* in *nositi* dokaj enakovredno zastopana.¹⁷ *Nositi* ali *nošenje* se pogosteje uporablja za označevanje splošnega telesnega

¹⁵ Navajam avtorje del, sicer pa vse citiram po Baš 1984. Benkov Tone, Narodske starice, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči IX, Ljubljana 1851, str. 12 (Baš 1984: 61); A. Slomšek, Blaže in Nežica v nedeljskejši šoli, 3. izd., Celovec 1857 [1. izd. 1842], str. 20 (Baš 1984: 147); Dr. Bleiweis, Zbudite se gorenski suknarji!, Kmetijske in rokodelske novice I, Ljubljana 1843, str. 93 (Baš 1984: 149); A. Krempel, Dogodivščine štajerske zemlje, V Gradci 1845, str. 235 (Baš 1984: 24); M. Delimarič [J. Kobe], Beli Krajnci unikraj Kerke in Save od Kostonjevice do Jesenic, Kmetijske in rokodelske novice III, Ljubljana 1845, str. 15 (Baš 1984: 96–97); M. Delimarič [J. Kobe], Beli Kranjci un(i)kraj Kerke in Save od Kostonjevice do Jesenic, Kmetijske in rokodelske novice III, Ljubljana 1845, str. 7, 31 (Baš 1984: 107); Nepodpisano, Nektere prigode iz življenja dveh umnih kmetovavcev, Janeza in Mete, Kmetijske in rokodelske novice IV, Ljubljana 1846, str. 24 (Baš 1984: 144); Poharski pevec, Prevzetija kmetov, Drobtnice za novo leto 1846, 1846, str. 204 dalje (Baš 1984: 150); J. Metlar, Slovenski oglednik, Kmetijske in rokodelske novice IV, Ljubljana 1846, str. 148 (Baš 1984: 151); M. Majer, Putovanje po Gorickom, Mletačkomo i Tarštjanskomo, Kolo VI, Zagreb 1847, str. 32 (Baš 1984: 119–120); Cafov [O. Caf], Slovenska obleka pravih Pesičarjev na Štajerskim, Kmetijske in rokodelske novice VI, Ljubljana 1848, str. 173 (Baš 1984: 31); J. Korban, Kratek ozir na Poljanec, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči VII, Ljubljana 1849, str. 139 dalje (Baš 1984: 98); Nepodpisano, Od obleke starih Slovanov, Vedež II, Ljubljana 1849, str. 47 (Baš 1984: 132); J. Muršec, Venec cerkvenoletnih sv. obhajil, Drobtnice za novo leto 1849, IV, Celje, str. 42 (Baš 1984: 140); P., Šolska poskušnja na Bistrici v Bohinji, Zgodnja Danica I, Ljubljana 1849, str. 246 (Baš 1984: 147); Podlipski [P. Hitzinger], Smešna noša o ženitninah, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči VII, Ljubljana 1849, str. 34 (Baš 1984: 152); [V.] Konšek, Nova ustava in Judje, Slovenija II, Ljubljana 1849, str. 129 (Baš 1984: 153).

¹⁶ Izraz “*oprava*” nam danes deluje starinsko in kot piše v SSKJ, njegova raba peša. Kar se oznak v zvezi z oblačenjem tiče, pomeni: 1. “*kar ima kdo na telesu, zlasti obleka, obutev*”, tudi “*predmeti, oblačila, namenjeni za opravljanje kake dejavnosti*” ali predmeti in oblačila, namenjeni za “*posebno priložnost, obdobje*”.

¹⁷ *Nositi* je uporabljen v pomenu, da se ljudje “*fajn nosijo*” (Bleiweis 1843), da so se začeli “*drugači nositi*” in se “*po krajnsko nosijo*” (Krempel 1845), da “*žene nosijo zabunce*” (Kobe 1845), da kmet “*nosi zdaj gosposki gvant*”, je “*kakor nosi se gospod*”, zato naj “*bolj ponižno nosi se*” (Poharski pevec 1846), da “*kar se nosi, je sama tanjšica*” (Metlar 1846), da “*ženske nose na glavi*” in “*nose na glavah*” (Majer 1847), da na “*glavi ti nosi*”, da “*nosi robačo ali srakico*”, da “*nad robačo pa nosi /.../ telovnik ali kamižolo*” (Caf 1848), da “*nosi nogovice*”, da “*dekleta nosijo kite*” (Korban 1849), da so “*dekleta /.../ nosile na glavi*”, da “*slovenske dekleta nosijo /.../ na glavi*” (neznan avtor 1849), da ljudje ne vedo, “*kako bi se /.../ nosili*”, da “*enake oblačila pozimi nosijo*” (Hitzinger 1849), da “*so nosili sukne*” (Konšek 1849) in podobno (vse po Baš 1984).

videza (npr. postave) in za označevanje pokrivanja glav (nošnja na glavi), redkeje pa za označevanje oblačenja drugih oblačilnih sestavin.

Podobno kot v štiridesetih letih 19. stoletja se tudi v petdesetih in šestdesetih letih najpogosteje pojavlja izraz “*obleka*” (Ljudmila 1851,¹⁸ Benkov 1851, P. 1851, Verne 1851, D. 1852, neznan avtor 1853, Kociančič 1854, neznan avtor 1856, Trstenjak 1857, Šehel 1857, Trdina 1860, Raič 1861, Godina Žverderski 1864), tudi že “*narodna obleka*” za označbo vzorov ali rezultatov pripadnostnega kostumiranja (Bile 1856, Ljudmila 1851, Trstenjak 1857, Raič 1861), enako “*narodska obleka*” (neznan avtor 1853), redkeje “*oblačilo*” (D. 1852, Podreka 1853, neznan avtor 1853, neznan avtor 1856), tudi “*narodske oblačila*” (neznan avtor 1853) in “*oprava*” (Mulec 1856, Godina Žverderski 1864), tudi “*narodska oprava*” (Hrašovec 1852). “*Noša*” se v primerjavi s štiridesetimi leti 19. stoletja pojavlja v približno enakem deležu, se pa dvakrat pojavlja hkratna omemba z obleko, in sicer, da se sčasoma “*spreminja tudi noša in obleka*” (D. 1852) in da “*imajo [Rezijani] tudi raznoverstne šege v noši in obleki*” (neznan avtor 1856), kar kaže, da ne gre za sinonima. Tudi dejstvo, da avtorji do šestdesetih let 19. stoletja pišejo o *narodni/narodski obleki/oblačilu/opravi/kroju*, ne pa o *narodni/narodski noši*, priča o tem, da narodnost/narodskost (ljudstvo) določa *obleka/oblačilo/oprava/kroj*, ne pa *noša*; določajo jo konkretna oblačila, ki so dodana telesu, ne pa telesnost sama,

¹⁸ Ljudmila, Slavljanska serčnost, Slovenska Bčela II/2, Celovec 1851, str. 121 (Baš 1984: 32); P., Od Bohinjja kaj, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči IX, Ljubljana 1851, str. 8 (Baš 1984: 82); Hr. [F. Hrašovec], Iz Ormoža na Štajerskem, Novice kmetijskih, obrtnijskih in narodskih reči X, Ljubljana 1852, str. 259 (Baš 1984: 25); M. Verne, Potovanje po nekaterih jugo-slovenskih krajih, Novice kmetijskih, obrtnijskih in narodnih reči X, Ljubljana 1852, str. 166 (Baš 1984: 101); J. D. Dopis starih slovenskih mater iz uniga sveta svojim sedanjim unukinam, Novice kmetijskih, obrtnijskih in narodskih reči X, Ljubljana 1852, str. 351, 354 dalje (Baš 1984: 155); [Nepodpisano] Stara obleka Gorenjcov, Novice kmetijskih, obrtnijskih in narodskih reči XI, Ljubljana 1853, str. 350 (Baš 1984: 72–73); S. Kociančič, Zgodovinske drobtinice po Goriškem nabrane v letu 1853, Arkiv za povjestnico jugoslavensku III, Zagreb 1854, str. 198 (Baš 1984: 120); S. Kociančič, Zgodovinske drobtinice po Goriškem nabrane v letu 1853, Arkiv za povjestnico jugoslavensku III, Zagreb 1854, str. 191 (Baš 1984: 120); Nepodpisano [P. Podreka] Procesia presv. Rešniga Telesa pri starih Slavenih na Laškim, Slovenska Bčela IV, Celovec 1853, str. 103 (Baš 1984: 125); Nepodpisano, Voda v službi človeški, Novice kmetijskih, obrtnijskih in narodskih reči XI, Ljubljana 1853, str. 226 (Baš 1984: 155); S. Kociančič, Zgodovinske drobtinice po Goriškem nabrane v letu 1853, Arkiv za povjestnico jugoslavensku III, Zagreb 1854, str. 201 (Baš 1984: 119); J. Bile, Kočanska dolina, Novice gospodarske, obrtnijske in narodske XIV, Ljubljana 1856, str. 397 (Baš 1984: 116); Nepodpisano, Reziani, Slovenski prijatelj, časopis za šolo in dom, Celovec 1856, str. 89 (Baš 1984: 126); K. Mulec, Običaji štajarskih Slovincov pri snubljenji in svatbah, Novice gospodarske, obrtnijske in narodske XIV, Ljubljana 1856, str. 15 (Baš 1984: 143); Vitomar [D. Trstenjak], Pisma o Slovincih in Slovenkah, Novice gospodarske, obrtnijske in narodske XV, Ljubljana 1857, str. 394 (Baš 1984: 32); J. Šehel, Žena – da je kaj!, Drobtinice za novo leto 1857, XII, Celovec, str. 179 (Baš 1984: 145); F. Levstik, Popotovanje iz Litije do Čateža, Zbrano delo IV, ur. A. Slodnjak, Ljubljana 1954, str. 13. (nanaša se na leto 1858) (Baš 1984: 108); J. Trdina, Spomini I, Zbrano delo I, ur. J. Logar, Ljubljana 1946, str. 16 (Mengeš po letu 1835) (Baš 1984: 77); J. Trdina, Spomini steregga Mngšana, Zbrano delo II, ur. J. Logar, Ljubljana 1948, str. 359 d., 362d. (Mengeš 30., 40. leta 19. stoletja) (Baš 1984: 78); Haložan [B. Raič]m, Iz Halož, Novice gospodarske, obrtnijske in narodne XIX, Ljubljana 1861, str. 64 (Baš 1984: 33); J. G. V. [J. Godina Žverderski], Nošnja Slovencev tržaške okolice, Novice gospodarske, obrtnijske in narodne XXII, Ljubljana 1864, str. 50 (Baš 1984: 121); V. Zupančič, Popotovanje po Istri, Slovenski Glasnik X, Celovec 1867, str. 121 (Baš 1984: 122).

ki bi jo bolj ustrezno označevala *noša*. Ostale omembe *noše* se nanašajo na obravnavo nekdanjega oblačenja in obravnavo oblačenja ljudi, živečih na določenih prostorih.¹⁹

V izbor opisov, ki pričajo o oblačenju ljudi v prvi polovici 19. stoletja, je Angelos Baš vključil tudi nekatera besedila kasnejšega nastanka, če so se ta navezovala na obravnavano obdobje. Pričajo o besednjaku časa, v katerem so nastali, in ne tistega, na katerega se njihovi opisi navezujejo, zato jih na tem mestu obravnavam, a zaradi iskanja specifičnosti uporabe v določenem času, ločeno od prejšnjih. Nastali so med sedemdesetim letom 19. in začetkom 20. stoletja. Tudi v teh besedilih je najpogosteje mogoče najti "*obleko*" (Pajek 1884,²⁰ Stritar 1954,²¹ Trdina 1946 in 1956, Zupan 1933, Rutar 1899, Kovačič 1910), kar kaže na širjenje uporabe izraza v tem času, izjemoma "*oblačilo*" (Kotnik 1926), katerega raba je pešala, v dveh primerih, ko gre za zapis reka in pesmi "*gvant*" (Kovačič 1910, Mišič 1941). Pojavlja se tudi *noša*, in sicer predvsem kot

146

¹⁹ Avtorji pišejo, da "*od nekdanje posebne noše, ki so jo Kraševci imeli*", ni več veliko ostalo in da "*noša Bricev se ne loči od noše Lahov ali Furlanov skoraj nič*" (Kociančič 1853), da se je nekdo "*trdno /.../ držal stare noše*" (Levstik 1854), da se je "*nošnja /.../ mnogo spremenila v nekaterih letih*" (Godina Žverderski 1864). Med glagoli se *obleči* v primerjavi z *nositi* pojavlja manjkrat (neznana avtorja 1853 in 1856, Mulec 1856, Trstenjak 1857, Trdina 1860, Raič 1861). *Nositi* je v uporabi za izražanje splošnega stanja, in sicer beremo, da "*obleko /.../ prav dobro nosijo*" (P. 1851), da so "*kmečke in premožne rokodelske hčere /.../ nosile enako oblačilo*" (D. 1852), da "*po zimi in v mrazu nosijo*" (Kociančič 1853), da "*lične oblačila nosita sedaj prosti kmet in kmetica, ki jih nekdanj niso nosili ne kralji ne kraljice*" (neznana avtor 1853). Z glagolom tudi označujejo razlike v oblačenju ljudi iz posameznih območij in razlike mlajših od oblačenja starejših, na primer "*Ipavci [se] sploh lepše nosijo, kakor vsi drugi Slovenci na Goriškem*" ali "*stari možje nosijo še po starem rujavo dolgo suknjo*" (Kociančič 1854). Z *nositi* pisci označujejo tudi oblačenje posameznih oblačilnih kosov, med njimi pogosteje nošenje pokrival in obval: "*nosijo /.../ robače*", "*nosijo dolg bel kožuh*", "*dekleta nosijo večidel čizme*" (Hrašovec 1852); "*v nekaterih krajih [so] nosili škorne*", "*kjer niso škorn nosili, so imeli plave goljenke in čevlje*", "*ženske so nosile črne suknje*", "*rut nekdanj ženske niso nosile za vratom*" (neznana avtor 1853); "*so nosli možki sploh zelo široke črne klobuke*", "*nosili so /.../ kape*", "*hlače so nosili črne sukenene*", "*pod tem jopičem so nosili brezrokavnik*", "*klobuke nosijo*" "*nosijo /.../ bele peče*" (Godina Žverdelški 1864); "*ženske nosijo črne kikle*" (Zupancič 1867) (vse po Baš 1984).

²⁰ J. Jurčič, Črta iz življenja političnega agitatorja, Zbrano delo IV, ur. M. Rupel, Ljubljana 1951 (Baš 1984: 69); J. Stritar, Svetinova Metka, Zbrano delo III, ur. F. Koblar, Ljubljana 1954, str. 13 (Baš 1984: 141); J. Mencinger, Moja hoja na Triglav, Zbrano delo III, ur. J. Logar, Ljubljana 1963, str. 67 (Baš 1984: 148); J. Trdina, Zlahta, Zbrano delo Ixm ur. J. Logar, Ljubljana 1956, str. 143 (Baš 1984: 152); I. Navratil, Kako so Belim Kranjcem bili zatrti črni "repi", Novice gospodarske, obrtniške in narodne XXXVII, Ljubljana 1879, str. 391 (Baš 1984: 92); J. Mencinger, Moja hoja na Triglav, Zbrano delo III, ur. J. Logar, Ljubljana 1963: str. 63 (Baš 1984: 81); J. Trdina, Rože in trnje, Zbrano delo X, ur. J. Logar, Ljubljana 1957, str. 158, 210 (Baš 1984: 84); J. Trdina, Spomini I, Zbrano delo I, ur. J. Logar, Ljubljana 1946, str. 40 (Baš 1984: 140); F. Levstik, Iz minule srečne mladosti, Zbrano delo IV, ur. A. Slodnjak, Ljubljana 1954, str. 174 dalje (Baš 1984: 146); T. Zupan, Kako Lenka Prešernova svojega brata, pesnika, popisuje, Celje 1933, str. 15 (Baš 1984: 149); J. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev, Ljubljana 1884, str. 213 (Baš 1984: 26); D.F. Ripšl, Loška farna kronika (po 1864), navedeno po: I. Lapajne, Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev, Ljubljana 1884, str. 237 dalje (Baš 1984: 28); J. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev, Ljubljana 1884, str. 222 (Baš 1984: 43); J. Alešovec, Kako sem se jaz likal, Ljubljana 1973 [I. izd. 1884], str. 4 (Baš 1984: 146); S. Rutar, Beneška Slovenija, Ljubljana 1899, str. 173 (Baš 1984: 127); F. Kovačič, Trg Središče, Maribor 1910, str. 11 dalje (Baš 1984: 44); F. Kotnik, Narodna noša v Mežiški dolini, Naš dom XVIII, Maribor 1926, str. 73 dalje (Baš 1984: 33-34); F. Kotnik, O narodni noši v Savinjski dolini, Naš dom XVIII, Maribor 1926, str. 174 (Baš 1984: 55-56); F. Kotnik, O narodni noši v Savinjski dolini, Naš dom XVIII, Maribor 1926, str. 174 (Baš 1984: 56); F. Kotnik, O naših narodnih nošah, Naš dom XIX, Maribor 1927, str. 163 (Baš 1984: 136); I. Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, Ljubljana 1933, str. 105 (Baš 1984: 66); F. Mišič, Izbrane pesmi pohorskega pevca in pesnika Jurija Vodovnika, Maribor 1941, str. 38, 40 (Baš 1984: 151).

²¹ Nekatere navedene letnice ne predstavljajo časa, v katerem so dela nastala, temveč je navedena letnica vira, po katerem je Baš povzel besedilo.

označba za nekdanji oblačilni videz.²² Med glagoli in iz njih izpeljanimi pridevniki, ki jih pisci uporabljajo ob opisovanju oblačilnega videza, je uporaba izrazov *obleči* in *oblačiti* vse redkejša (Jurčič 1951, Stritar 1954, Mencinger 1963, Trdina 1946 in 1957, Levstik 1954, Pajek 1884, Kotnik 1926), nekateri avtorji jih skoraj ne uporabljajo, pogosteje pa je v rabi glagol *nositi*,²³ ki v besedilih, katerih želja je predstavljati nekdanje oblačenje skupnosti ljudi, živečih na določenih prostorih, povsem prevlada.

Besedila, ki niso neposredno povezana s pripadnostnim kostumiranjem

V prejšnjem poglavju sem obravnaval predvsem besedila, v katerih so avtorji opisovali sočasni ali pretekli oblačilni videz – navadno so podajali posplošeno podobo, znotraj katere so opazna izpostavljanja posebnosti –, v nadaljevanju pa posvečam pozornost nekaterim drugim besedilom, ki so pomembna za doumevanje razvoja in pomenov z oblačenjem povezanega besedišča.

Besedilo Ivana Vesela *Olikani Slovenec* je bilo kot prvi slovenski bonton izdano leta 1868. Besede *noša* v njem ne najdemo, in to kljub temu, da je bila ta tedaj, vsaj kot sem poskušal pokazati zgoraj, že dokaj široko uveljavljena. A njen pomen ni bil tak, kot bi ga mnogi radi danes videli, in sicer, da naj bi označevala isto kot oblačilni videz ali obleka v najširšem pomenu besede, temveč je bila tudi tedaj najpogosteje v uporabi za označevanje rezultatov kostumiranja. *Noša* je bila kot izraz najbolj uporabna pri

²² Na primer: “*kar me je tako veselilo kakor vsakega prostega Slovenca, ako more odsloviti staro nošo in hitro leteti za novejšo*” (Levstik 1954); “*poprej pa, pred kakovimi 50 leti, je bila noša taka*” (Pajek 1884); “*prejšnja narodna noša je skoraj popolnoma izginila*” (Kovačič 1910); “*ta moška noša je izginila okoli leta 1860*” (Kotnik 1926) ali pa se *noša* pojavlja že v naslovih kot npr. “*O narodni noši v Savinjski dolini*” (Kotnik 1926), “*O naših narodnih nošah*” (Kotnik 1927), (vse po Baš 1984).

²³ Na primer: “*ondaj so nosile vrle Bele Kranjice še črne repe*” (Navratil 1879); “*za njihove mladosti so nosile ženske in glavah pisane robe*” (Trdina 1957); “*klobuke so možki nosili svoje dni*” (Ripšl 1884); “*smo se mi otroci včasih čudili grajskim otrokom, ki so, čeravno so nosili že v tretjem letu hlače*” (Alešovec 1884); “*po zimi so nosili tudi škornje*”, “*ženske so nosile rute ali okoli glave ovite*”, “*stare Rezijanke so nosile vornačo*” (Rutar 1899); “*na glavi nosi velik črn klobuk*”, “*okoli pasu nosi srebrno verižico*” (Kotnik 1926); “*se nosi kakor šribar*” (Mišič 1941) ipd., (vse po Baš 1984).

²⁴ Za pojasnitev, kako je glagol *nositi* ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja prevladal v besedilih, v katerih so pisci opisovali pretekli oblačilni videz ljudi, navajam izseke iz besedil, ki so bila napisala v letih 1884, 1910 in 1926. “*V mojej mladosti so nosili jopiče iz modrega sukna /.../ pred 30 leti pa so nosili možje in dečki /.../ v njem (žepu; op. avt) so nosili ob praznikih vilice /.../ ubožnejši so nosili /.../ pozimi so nosili /.../ pod klobuki nosili tenke kapice /.../ okoli vratu so nosili /.../ suknja, katero so nosili /.../ okoli vratu niso nosili ničesa /.../ gat niso nosili /.../ na petah so nosili nekateri tudi podkve /.../ na glavi so nosile 'arbo' /.../ na laseh so nosile po eden ali dva žametna traka /.../ v mojej mladosti so nosile bele rute /.../ po zimi so ženske nosile kožuhe /.../ v poznejši dobi so nosile več svilnate nedrce /.../ okoli telesa so nosile pase /.../ v mojej mladosti so nosile ženske o svatovščinah jeklene verižice okoli pasu /.../ hribovci okolu Savinje so nosili najbrže preje v obče cokle*” (Pajek 1884; po Baš 1984: 26). “*Svoje dni so možje nosili po zimi, in ob slovesnih prilikah dolge suknje /.../ hlače so nosili le po zimi /.../ v poletnem času so nosili le 'bregušē' in srajco /.../ ob slabem vremenu so nosili dolge ali kratke 'čohē' /.../ v poznejših časih so tržani nosili tudi raznobarne frake /.../ na glavi so nosili klobuk /.../ črevlji so bili poleti le eni pri hiši, katere je nosil gospodar ali gospodinja /.../ ob slovesnih prilikah je nosil dolg plašč /.../ nosile so janko /.../ le tržanke so nosile peče iz tankega (kupljenega) šleskega platna*” (Kovačič 1910; po Baš 1984: 44). “*Nekateri so nosili tudi hlače iz domačega sukna /.../ premožnejši so nosili srajce iz tankega domačega prta /.../ bogatejši so nosili židanega s srebrnimi gumbi /.../ revnejši so nosili sivkastega iz domačega sukna /.../ burmusa je bil svatovski oblačilo, ki ga je moral nositi vsak možki svat pozimi in poleti /.../ možki so pozimi nosili tudi dolge kožuhe /.../ poleti so vozniki nosili modre plašče /.../ poleti so nosili možki za vsak dan kratke platnene hlače*” (Kotnik 1926; po Baš 1984: 33–34).

posplošenem prikazovanju načinov oblačenja najširših plasti prebivalstva na določenih prostorih, ki je predstavljalo podlago kasnejšemu pripadnostnemu kostumiranju ali pa se je v njej dotedanje pripadnostno kostumiranje že odsevalo. V 18. stoletju beseda *oblačilo* in v 19. stoletju ob njej beseda *obleka* sta bili na nekaterih mestih nadpomnenki *noši*, deloma pa sta pomensko pokrivali drugo področje oblačenja, kot ga je pokrivala *noša*.

V Veselovem *Olikanem Slovincu* se, kar se z oblačenjem povezanih izrazov tiče, najpogosteje pojavlja *obleka*,²⁴ redkeje *oblačilo*,²⁵ le izjemoma *oprava*.²⁶ *Noše* torej Ivan Vesel v bontonu ne uporablja, le izjemoma pa uporablja glagol *nositi* – pa še to ne v pomenu nositi obleko, ampak v pomenu *nositi sebe*. V priporočilih zapiše “*ne nosi se sanjarsko*” (Vesel 1868: 40), kar ponovno dokazuje, da se je ta glagol bolj kot na oblačenje obleke navezoval na telesnost.²⁷ Pogostejša je raba glagola *obleči*.²⁸

Da bi ugotovil uporabo izrazov v drugi polovici 19. stoletja, sem ob omenjenih virih pregledal še prvo in tretjo knjigo pism Frana Levca, ki jih je uredil France Bernik, zapiske Janeza Trdine in Kalanovo delo *Slovensko dekle*. *Nošo* Fran Levec omenja le v pismu Vatroslavu Jagriču 2. 5. 1883, ko ne piše o siceršnjem oblačenju, ampak o pripadnostnem kostumiranju. Na tem mestu Levec omenja “*kostume*” kot sinonim za *noše*,²⁹ sicer pa v vseh drugih pismih, kjer omenja predmete oblačilne porabe, piše

²⁴ “Pametnega, omikanega moža, razumno, krotko, pravno žensko poznamo lahko /.../ na obleki. /.../ Še nekaj spregovorimo o obleki. /.../ Gostov ne sprejemamo /.../ sami domači obleki. Čedno in lično bodimo opravljeni, pa vendar tako, da je znati, da je jutranja obleka.” “Varujmo se tudi skrbno napake, da bi v družčinah si popravljali obleko. /.../ Ta stan nas oskrbuje z najprvimi potrebostmi; brez tega bi morali sami skrbeti za živež in obleko in vse lagodnosti tega življenja. /.../ Kakošna bodi obleka, ko obiščemo velikaša” (Vesel 2006: 4, 40, 88, 99, 129, bns [kazalo]).

²⁵ “Dolžnost je, da ne pregledamo in ne zagovarjamo njihove razuzdanosti, naj se oblačijo v najlepše oblačilo. /.../ Kolikor imenitnejša je hiša, v katero stopimo, toliko čednejše in lepše bodi naše oblačilo.” (Vesel 2006: 51, 111)

²⁶ “Gostov ne sprejemamo v najlepši slovesni opravi.” (Vesel 2006: 88)

²⁷ Le izjemoma v svojem delu uporabi glagol, katerega uporaba je tedaj že pešala, in sicer *napraviti* (v pomenu obleči) – na primer “*napravi se izborno*” (Vesel 2006: 41) podobno redek je pridevnik *opravljen* (v pomenu oblečen) – na primer “*čedno in lično bodimo opravljeni*” (Vesel 2006: 88).

²⁸ V pomenu “*ne oblači se čez svoj stan*”, ljudje “*naj se oblačijo v najlepše oblačilo*”, ne oblači se lepše, kot “*se navadno oblači velikaš*”, v kazalu pa je navedena tudi rubrika, “*kako se oblači*” (Vesel 2006: 40, 51, 111, bns [kazalo]).

²⁹ “Narodne kostume, osobito ženske, dobiti je jako težko, ker je narodna noša že do malega izginila zadnjih 30 let. Kultura nas je obliznila tudi v tem oziru in vrhu tega je slovenska duhovščina po mnogih krajih na vse kriplje delala zoper narodno nošo, češ, daje predraga, prenečimerna, previdna, kar pa ni res; kajti tako je n. pr. narodna peča (Kopftuch 'aptah') stala najlepša 5–6 gld., a Slovenka jo je prav lahko nosila 10–15 let. Zdaj si pa kupujejo svilnate robce ('rute') po 5 gld. in vsako leto mora biti nova "ruta" na glavi. /.../ Do leta 1850. je bila narodna noša pri ženskah in moških, na kmetih občna; do blizu leta 1860. ohranila se je peča pri ženskah še v nekaterih kmetskih okrajih. Od l. 1860. do 1876. je peča izginila po polnem; a zadnjih 5–6 let sem začele so pečo spet nositi Slovenke ljubljanske okolice, toda samo o posebnih praznikih tako n. pr. na Sv. Rešnjega telesa dan, o Duhovem, kadar je ženitovanje i. t. d. /.../ Ako gospa Vodovozova s poslanimi podobami ne bode zadovoljna, prosim jo, naj počaka do meseca julija t. l. Takrat dojde v Ljubljano naš cesar in deželni odbor mu hoče prirediti narodno veselico, katere se bodo udeleževali najlepší kmetje in najlepše kmetice iz vse Kranjske. Priredi se takrat tudi kmetska ženitev. Brez dvojbe se bodo takrat tudi dobivali narodni tipi v dobrih fotografijah. /.../ Poleg fotografij Vam pošiljam v posebnem pismu 5 narodnih kostumov v barvnem tisku. Slikal je te kostume slikar Kurz pl. Goldenstein l. 1840. po originalnih tih. Spominjam se, da sem mlad deček še videl stare može in žene okoli leta 1854–1858. v takih nošah; zdaj jih ni več, niti po gorskih krajih. Goldenstein je izdal 12 takih podob in pošljem Vam lahko vse, ako želite.” (Bernik 1973: 31)

o *obleki*.³⁰ Iz zapisanega v opombi in iz konteksta v pismih je razvidno, da z *obleko* označuje celoten oblačilni videz, hkrati pa izraz služi označevanju določenega oblačilnega sestava (verjetno hlač, suknjiča in telovnika).³¹ Podobno kot pri Levcu bi lahko dokazali z analizo zapisov mnogih drugih avtorjev, in sicer, da je bilo in je pomensko polje, ki ga pokriva *obleka*, drugačno od tistega, ki ga pokriva *noša*. Niti v 19. stoletju, niti prej in niti kasneje se nista izraza pomensko povsem približala, načelno pa bi lahko (in še danes lahko) v večini primerov brez bojazni, da bralci sporočila potem ne bi razumeli, izraz *noša* zamenjali z *obleko*. Za pojasnitev omenjenega navajam primer. Sporočilo, da je bil “*gorenjski kmet v noši prav poseben*”, ne bo bistveno drugače razumljeno, če zapišem, da je bil “*gorenjski kmet v obleki prav poseben*”,³² povsem drugače pa bi bilo, če bi v sporočilu “*Metka je šla včeraj v novi obleki na ples*” zamenjal izraz *obleko* z *nošo*. Glasilo bi se “*Metka je šla včeraj v novi noši na ples*”, s čimer bi se pomen bistveno spremenil, saj *noša* ne le danes, temveč v vsem zgodovinskem razvoju te besede pokriva ožje in bolj specifično pomensko polje od *obleke* – bralec, pa naj si bo znanstvenik, ki mu je z oblačenjem povezana terminologija blizu, ali pa človek, ki se s tem področjem ne ukvarja, bi si predstavljal, da je šla na ples pripadnostno kostumirana. V besedilih 19. stoletja, ki pričajo o preteklem ali sočasnem oblačilnem videzu prebivalstva določenega prostora in sem jih obravnaval, zato ne moti hkratna uporaba *noše*, *obleke*, *oprave*, *oblačila* in podobnega – niti se ne bi bistveno spremenil pomen, če bi jih kje zamenjali, saj obravnavajo čas, katerega oblačenje smo ozavestili, kot da gre za *nošenje noše*. Lahko ji sicer rečemo tudi *obleka*, *oprava* ..., a nam *noša* bolj ustreza. Drugače pa bi bilo, če bi v *Olikanem Slovincu* *obleko* zamenjali z *nošo* in se ob tem zavedali, da se tudi tedaj izraza nista pomensko prekrivala, še bolj drugače, če bi izraza zamenjali v besedilih mlajšega nastanka, in povsem jasno je, da je v opisih današnjega oblačenja zamenjava nemogoča.

Janeza Trdino sem nekajkrat že omenjal, med drugim njegov spis *Spomini starega Mengšana*, v katerem kljub temu, da gre za posplošen opis nekdanjega oblačenja pripadnikov na prostor vezane skupnosti, ni uporabil izraza *noša*, temveč *obleka*. Podobno se je ravnal v zapiskih, ki jih je ustvaril med letoma 1870 in 1879 in so bili pod naslovom *Podobe prednikov* v treh knjigah objavljeni leta 1987. *Nošo* (kot *nošnjo*) omenja dvakrat, in sicer, da je nekje ženska “*nošnja sploh nelepa*” (Trdina 1987: 94) in da se je tam, kjer je živel, in na Šetjernejskem v zadnjih tridesetih letih “*spremenila*

³⁰ V pismu Jerici Dolinar 28. 11. 1870 omenja Skaberneta, ki da se “*na obleko tako razmi, kakor bi bil dvorni krojač?*”, isti naslovnici 22. 6. 1871 piše, da si je kupil “*klobuk, marelo, kofler, palico, nekaj perila in eno celo in eno poldrugo obleko*” in v pismu Janku Kersniku 21.12.1891, da zbirajo “*stare obleke*” za revne otroke, zato ga nagovarja “*ako imaš tedaj kaj stare obleke, prostim te, pošlji jo meni*” (Bernik 1967: 39, 49, 202). V pismu Vladimiru Levcu 5. 3. 1899 piše naj obleče “*zimske hlače in višnjevo obleko*” (Bernik 1973: 112).

³¹ Od glagolov se enkrat pojavi *nositi*, in sicer v pismu Jerici Dolinar 1. 8. 1869, ko piše, da je “*s poslano srajco /.../ jako zadovoljen; zdaj mi še le prav dopade, ko jo nosim*” (Bernik 1967: 34) in *obleči* v pismu isti naslovnici, ki ga je poslal iz Züricha 19. 7. 1871, ko o neki ženski piše, “*oblači se tako okusno kakor jaz ženske še nikdar nijsem videl niti poznal*” (Bernik 1967: 53).

³² Niti ne bi bistveno drugače, če bi pred *nošo* stal “*narodni*”. Iz “*narodne noše*” bi dobili “*narodno obleko*”, kar sporočilnosti ne bi bistveno spremenilo.

nošnja” (Trdina 1987: 94, 170). V drugih primerih dosledno piše o *obleki*³³ – najpogosteje kot sestavini oblačilnega videza – ne omenja *oblačil* in izjemoma omenja *opravo* – ko govori o barvah “*moške oprave*” in o “*doma pridelani opravi*” (Trdina 1987: 94, 932). Med glagoli sta dokaj enakovredno zastopana *obleči* in *nositi*, sorazmerno pogosta pa je uporaba pridevnika *oblečen*.

Primer uporabe izraza *obleka* kot najbolj ustreznega za označevanje človekovega oblačilnega videza predstavlja delo *Slovensko dekle*, v katerem je splošna priporočila dekletom – tudi priporočila glede oblačenja – spisal Jos. Kalan leta 1929. V knjižici dosledno uporablja izraze *obleka*, *oblečen* in *obleči*,³⁴ izjemoma uporabi glagol *nositi*, kot npr. “*da sem nosila lepe prstane*”, “*da sem nosila gole roke in prsi*”, “*kako morajo biti ti ljudje zaplankani, da se še tako nosijo?*” (Kalan 1929: 18, 152). Kalan poleg lastnih razmišljanj v besedilo vključuje tudi krajše prispevke drugih avtorjev, s katerimi pojasni ali razširi nekatere svoje misli in tako v besedilo vključi tudi prispevek, ki je bil prvotno objavljen v *Bogoljubu*. V njem sicer enako kot pri Kalanu glavno mesto zaseda *obleka*³⁵

³³ “*Pere se tod nabijaje obleko z loparjem. /.../ Pred se je potrošilo za obleko vse družine celo leto komaj 20 for. /.../ Obleka lepa jako cení se /.../ Krasna obleka večine špisov je večidel na dolgu ali pri kupcih ali pri rokodelcih ali pa pri obojih. /.../ ima le malokatera dosti potrebne obleke /.../ Obleke tudi malo, eno praznično, eno delovno /.../ Dekleta gredo od doma dostikrat še ko jim starši žive, zato ker jim ne napravljajo potrebne obleke. /.../ Plača dekelska je komaj za obleko /.../ kedar se gredo ženit, če je tudi še tako lepa njihova obleka - brez b[urnusa] ali pl[ašča] bi se nevesti zameril. /.../ Po dve srajci in po dva ošpeteljna je navadno število dolnje obleke za možke in ženske. /.../ Baharija s slabo obleko pri dolenskih bogatinih često, češ jez bi lahko se nosil imenitno, pa nečem, bahajo se tedaj s ponižnostjo /.../ Za važno in potrebno smatra se dvojna obleka delavna in praznična. /.../ Obleka se podedovala od roda do roda. /.../ Ženske bolj čvrste, dečki za nič pijanci, kvartati znajo mnogi, obleko slabo, ker vse zapijo /.../ Obleka je debela iz domače volne, da jih gotovo reže. /.../ V zakonu ne le nekatere žene ampak morda še bolj možki ne pazijo dosti ali nič na snago in čedno obleko, bivši v samskem stanu gizdelini, da jih je bilo veselje videti. /.../ lepša obleka in bolji vkus in barvah /.../ Kdor ne drži na obleko nič, ni dosti prida. Njen brat ima samo za praznike 4 obleke, ne dve nedelji ni v isti.” (Trdina 1987: 137, 170, 174, 176, 254, 289, 316, 354, 528, 536, 545, 769, 844, 849, 906)*

³⁴ Nekaj primerov uporabe z obleko povezanih izrazov: “*Kaj se res ne smemo lepo obleči? /.../ Da, smete se lepo obleči! Lepa obleka je pač lepa in tudi sama na sebi nič napačnega. /.../ Kar je glede obleke napačnega, je to, da pri mnogih dekletih srce z vsemi žilicami visi na obleki /.../ Obleka je nekaj premajhnega, prenizkega, da bi bil to vaš zaklad /.../ Obleka ni sama sebi namen, ampak sredstvo /.../ Obleka sme biti lepa, a biti mora – dostojna. Saj je narodna obleka tudi lepa, a popolnoma dostojna /.../ Če pa hočeš biti lepo oblečena, ne smeš biti oblečena preveč moderno. Kajti moderna obleka je ne le nedostojna, ampak tudi grda. /.../ Kar začudeno sem gledal, ko sem videl nedavno in velikem mestu Augsburg na Bavarskem kmetška dekleta oblečena tako preprosto, da se na Slovenskem kaj takega že davno nikjer več ne vidi! /.../ Vse druge so bolj nobel oblečene kakor naša /.../ Da, dekleta, smete biti lepo oblečene ... Jaz sem napisal obleki samo to, kar je do tukaj” (Kalan 1929: 151–153).*

³⁵ Na primer: “‘Obleka naredi človeka.’ /.../ ‘obleka ne naredi človeka’ /.../ ‘Obleka izda človeka’ /.../ že po obleki lahko presodiš, s kom občuješ /.../ sveto pismo [pravi]: ‘Oblačilo na životu smeh na zobeh in hoja človekova kažejo, kaj da je.’ /.../ Obleka naj varuje tudi dušo /.../ Obleka naj seveda telo tudi diči” in še mnogo podobnega (Kalan 1929: 153–160).

in z njo povezano besedje, vmes pa se na nekaj mestih pojavi *noša*.³⁶ Tu gre v nasprotju od večine do sedaj zapisanega za enačenje *noše* s sočasnim oblačilnim videzom. Če pogledamo natančneje, lahko *noša* pokriva celo širši pomen kot obleka – predstavlja celoto, medtem ko ima *obleka* dvojen pomen. V pričujočem besedilu in tudi sicer a) predstavlja celoto, torej vse, kar je na človeku zaznavnega, in jo v tem pogledu lahko enačimo z oblačilnim videzom, ali b) predstavlja določen, bolj ali manj obsežen oblačilni sestav, s katerim človek opremi svoje telo. O tem, ali v kontekstih, kjer se pojavlja, predstavlja eno ali drugo, je večkrat težko razsojati, saj se pomena pogosto prekrivata ali/in za razumevanje besedila ločeno dojemanje ni bistveno. Se pa dojemanje *noše*, ki bi bilo enako dojemanju *obleke* v širokem pomenu te besede, nikoli ni povsem uveljavilo, saj je bila *noša* do danes večinoma v uporabi pri opisovanju: a) oblačenja v preteklosti, b) oblačenja pripadnikov na prostor vezanih predstavniških skupnosti, c) pripadnostnega kostumiranja.

Pred koncem še kratek pogled na novo področje, ki jasno dokazuje, da je imela *noša* v zgodovini in ima še danes specifičen pomen, ki ga ne moremo enačiti z obleko ali oblačilnim videzom. Odsotnost izraza *noša* je v slovenskem besedišču zelo jasno opazna v pravljičah in povedkah, ne le v zgodnejših zapisih, temveč tudi v tistih iz časa, ko je izraz *noša* pogost v slovenskem tisku – torej v drugi polovici 19. stoletja. Delen vzrok za to lahko iščemo v dejstvu, da se v pravljičah in povedkah zaradi ustaljenih oblik, besednih zvez in motivov v sodobnost vedno znova prenašajo starejše jezikovne prakse. Zato najdemo v pravljičah in povedkah, ki so bile zapisane ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja, tudi take, ki vključujejo tedaj že zastarele izraze. Pomembnejši vzrok, da v pravljičah in povedkah, zapisanih v omenjenem obdobju – na primer tistih, ki so ohranjene v Štrekljevi zapuščini –, ne najdemo izraza *noša* niti *nošenja*, pa je v tem, da *noša* niti tedaj, niti prej in niti kasneje ni bil v uporabi za opisovanje oblačilnega videza konkretne osebe, razen če je šlo za pripadnostno kostumirane osebe. Razen izjemoma *noše* ne najdemo v ljudskih pesmih, kjer se zaradi z melodijo povezanega besedila še bolj kot v proznih besedilih ohranja starejše besedišče.³⁷ V ljudskih pesmih se redko pojavljajo tudi drugi izrazi, ki bi označevali celotno oblačilno podobo, so pa

³⁶ Zaradi nazornosti navajam vseh osem omemb *noše*, pa čeprav to v primerjavi z omembami *obleke*, manj v primerjavi z omembami *oblačila* in *mode*, predstavlja le skromen delež: “Če bi ženske osebe, ki hočejo zbuhati pozornost z nedostojno in nenravno obleko, vedele, s kakšnim pomilovanjem obsojajo trezni ljudje njih nošo, bi se brez dvoma povrnile k preprosti dostojnosti. /.../ Da si napravimo o modi in noši pravo sodbo, se najprej vprašajmo, kakšen namen ima obleka. Gotovo je, da si z obleko najprej ščitimo in varujemo telo [nadalje našteva, pojasnjuje in komentira funkcije obleke /.../ Ako katoliška Cerkve, ako papež sam in z njim katoliški škofje oprti na božjo postavo neprestano karajo in zavračajo žensko obleko, ki se ne strinja s pravili krščanske npravstvenosti, ako ustno in pismeno svare pred zablodami v tem oziru, hočejo ne le zabraniti grešnost, ki je združena z nanravno nošo, marveč preprečiti tudi pohujšanje, ki se prav na ta način tako močno širi /.../ Ko je papež lani sprejel italijanske zastopnice deklitiške mladinske zveze, jih je pohvalil tudi radi tega, ker skrbje za poštenost dostojnost v noši /.../ Celo poganska državna uprava na Kitajskem je s svojim predpisom o noši pokazala, da ima v tem oziru pravo umevanje. /.../ Da vidite, da se tudi drugo duhovniki in odlični katoličani borijo zoper nedostojno nošo, naj naštejemo nemške knjige, ki govorijo o tem. [med navedenimi nobena v naslovu ne nosi izraza *noša*, temveč vse *obleka*, *moda* in drugo – “Kleid”, “Kleide”, “Mode” ...]/.../ Dajajmo tudi v noši in obleki lep zgled naši mladini, ki se rada ravna po tem, kar vidi pri starejših. /.../ V goriški nadškofiji so bila razglašena sledeča pravila dostojne noše v cerkvi in zunaj cerkve” (Kalan 1929: 153–160).

³⁷ Ni čudno, če v ljudski pesmi najdemo npr. gvant: “lepe gvante sem nosila” (Kalan 1929: 19), “oblekla bom črn gvant” ipd.

v njih bistveno pogostejši z oblačenjem povezani tisti izrazi, ki označujejo določena oblačila.³⁸ V starejše besedišče zaradi potrebe po razumljivosti povedanega zahajajo seveda tudi novejši izrazi (a ne *noša*), več starih pa je mogoče najti v besedilih, v katerih je močno izražena narečna govorica. Glede novih izrazov naj omenim, da se v pesmih in pripovedih na primer pojavlja *kočemajka* – vrhnje žensko oblačilo, ki se uveljavi s poenoteno oblačilno modo druge polovice 19. stoletja, *noše*, ki se kot izraz pojavi že bistveno prej, pa, zanimivo, ljudje v pesmi in pripovedi ne vključujejo. Verjetno ne naključno, temveč z razlogom, da s tem izrazom ne morejo ustrezno označiti oblačilnega videza v pesmih in pripovedih sodelujočih oseb.

152 Med glagole, ki se v pravljicah in povedkah iz Štrekcljeve zapuščine³⁹ najpogosteje pojavljajo, brez dvoma sodi “*obleči*” – na primer v izpeljavah “*oblekla*”, “*oblekel*”, “*oblekli*”, “*oblečena*” (Kropej 1995: 195–197, 240, 243), pojavlja se tudi “*preobleči*” (Kropej 1995: 184, 221). Med pridevniki najdemo “*opravljen*” (Kropej 1995: 225) ter “*napravljen[a]*” (Kropej 1995: 196), med samostalniki pa se najpogosteje pojavlja “*obleka*” (Kropej 1995: 196, 197, 213, 215, 238, 243), redkeje “*gvant*” (Kropej 1995: 195, 207, 228), “*oprava*” (Kropej 1995: 215, 224) ali “*oblačilo*” (Kropej 1995: 215). Ne le v teh, temveč tudi v pravljicah in povedkah, ki so bile zapisane ali so celo nastale kasneje, ni na primer govora o *noši škrate* ali o *noši vile*, niti o *noši kmeta* ali o *noši kmetice*, še manj o *noši kralja* ali o *noši kraljice* ... Z *nošo* pripovedovalci označujejo ljudi zgolj izjemoma, na primer, če gre za izpostavljanje etničnega porekla osebe, ki v zgodbi nastopa.

Darwin (n)jima prav

Ko je Angelos Baš v osemdesetih letih 20. stoletja v znanstveno rabo vpeljal izraz oblačilni videz ter z njim med drugim nadomestil dotedanjo rabo *noše*, s tem ni prispeval le k razreševanju terminoloških zagat, temveč je vplival tudi na raziskovalna zanimanja, ki so se tedaj vsaj v delu prizadevanj etnologov odmaknila od proučevanj preteklega oblačenja najširših plasti prebivalstva, živečega na določenih prostorih. Dotedanja navezanost na *nošo* tega skoraj ni dopuščala, saj se je (zlo)raba izraza ustalila za označevanje oblačilnega videza specifičnih skupin prebivalstva (izraz je omejen časovno in družbeno), hkrati pa je služila označevanju pripadnostnih kostumov. Izraz so raziskovalci oblačilne kulture uporabljali zelo različno intenzivno v različnih obdobjih, pri čemer je razvoj sledil do tedaj uveljavljeni praksi, ki se je bolj ali manj spogledovala z novo terminološko modo, v uporabi pa je bil vedno za opisovanje Drugih (ljudi iz drugega – preteklega – časa, ljudi iz drugega družbenega okolja in ljudi iz drugega prostora). Pogosta je bila uporaba *noše* v naslovih in podnaslovih knjižnih del, tudi v

³⁸ Na primer: *janka, mezlanka, adrca, rokavci, štumfki, peča, lajbič, hlače, burtašek, kapa, klopček* ... (glej Kumer 2002: 126–127); *srajca, hlačke, hlače, jopica, krilo, jančica, sukunjica, hikla, hlače, interfat, kiklička* ... (glej Terseglav, ur. 1981).

³⁹ Med analiziranimi so zapisi Matevža Ravnikarja - Poženčana iz okrog leta 1860, Franceta Poznika iz leta 1868, Frana Peterlina iz leta 1870, Antona Žlogarja iz leta 1872, Jožeta Berčerja, katerega zapisi sodijo v čas po letu 1874, Gašparja Križnika iz leta 1876, Ivana Ferlana iz okrog leta 1877, Antona Malija, ki je zapisoval okrog leta 1880, Lovra Žvaba iz leta 1882, Franca Kramarja iz leta 1910, Maksa Šunderla iz leta 1913 ter časovno neugotovljivih Jakoba Lasbaherja in Svojmira Klemenciča.

naslovih poglavij in ob podajanju posplošenih opisov oblačenja, v besedilih pa je bila vsaj v drugi polovici 20. stoletja povsem običajna raba izraza *obleka*. Zanimivo je, da naslovi (na primer zbirka desetih zvezkov *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi*) omenjajo *nošo*, citati, ki so povzeti po besedah informatorjev, pa dosledno pričajo o *obleki* in *noše*, razen izjemoma, ne omenjajo. *Noša* se v besedilih pojavlja predvsem tam, kjer gre za podajanje raziskovalčevih spoznanj, in tam, kjer se pisci (nekritično) navezujejo na stare zapise, pri katerih skupaj z vsebino prevzemajo tudi besedje.

Noša je bil zelo moden izraz do osemdesetih let 20. stoletja, potem je odšel iz mode in ko je po prelomu tisočletja že skoraj kazalo, da ga v znanosti ne bomo več srečevali, se začne ponovno pojavljati. V tem delu namenoma neimenovana knjiga, izdana v letu 2008, ki na nekaj deset straneh obravnava z oblačenjem povezana vprašanja, je pravzaprav povzročila nastanek te razprave.

Zaradi potrebe po celostnem dojetju z oblačenjem povezanih procesov in potrebe po ugotavljanju oblačilnih praks med vsemi družbenimi plastmi v vseh zgodovinskih obdobjih (vključno s sodobnostjo) bi se bilo v znanosti primerno uporabiti izraza *noša* tudi v bližnji prihodnosti odreči. Najprej zaradi omejitev, s katerimi bi bila uporaba kljub morebitnim novim znanstvenim opredelitvam in dosledni znanstveni rabi zgodovinsko povezana, potem pa zaradi izredno pogoste in večplastne poljudne rabe, ki bo vedno znova meglila še tako dosledno opravljeno znanstveno delo. Izrazu se seveda ne bi bilo mogoče odpovedati, če zanj ne bi imeli ustrežnejšega nadomestnega termina, a imamo pravzaprav dva (obleka in oblačilni videz), ki označbi tega, kar se kaže kot rezultat oblačenja, ustrezata bolj od *noše*. Ne pokrivata sicer istega pomenskega polja, kajti njun pomen je širši, bistveno pa je, da ničesar, kar pokriva *noša*, ne izpuščata, in da s tvorjenjem sintagem (npr. *oblačilni videz kmečkega prebivalstva* ali *oblačenje kmečkega prebivalstva*) lahko natančno označimo tudi ožje pomensko polje. Zato naj povsem za konec zapišem misel, ki se posredno prepleta skozi vse pričujoče besedilo, utrnila pa se je ob poslušanju pesmi Frana Milčinskega - Ježka, ki poje "Darwin nima prav". Baš je imel še kako prav, ko je *nošo* izločil iz svojega besednjaka, in zato bi si želeli, da bi pri reševanju terminoloških zagat živel darvinizem – kdor ne ve, kaj bi darvinizem bil, ima vrsto možnosti, da to spozna.

LITERATURA

- ALASIA da Sommaripa, Gregorio
1993 *Vocabolario Italiano, e Schiauo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. [Ponatis izd. iz l. 1607].
- BAŠ, Angelos
1984 *Opisi kmečkega oblačilnega videza na Slovenskem v 1. polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- 1987 *Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času: 1. polovica 19. stoletja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 1989 *Opisi kmečkega oblačilnega videza na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- BERNIK, France
1967 *Pisma Frana Levca: prva knjiga*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- 1973 *Pisma Frana Levca: tretja knjiga*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- BIBLIA
1998 *Biblia, tu ie, vse Svetu pismu, Stariga inu Noviga testamenta = Bibel, das ist, die gantze heilige Schrift: windisch / slovenski, tolmazhena, skusi Jurja Dalmatina*. Ljubljana: Mladinska knjiga. [Faksimile izd.]

iz l. 1584].

BOHORIČ, Adam

1715 *Grammatica Latino-Germanico-Slavonica: ex pervetusto exemplari ad modernam in Carniolicâ linguâ loquendi methodum accom[m]odata, à plurimis expurgata mendis, & Germanicis aucta dictionibus / à quodam, linguae Slavicae, amatore in communem utilitatem, studiosae juventuti, Interioris Austriae, specialiter dedicata. Labaci: formis J. G. Mayr. [Priredba oz. 2. natis slovnice Adama Bohoriča Arcticae horulae succisivae, 1584, ki ga je pripravil kapucin o. Hipolit Novomeški].*

DEIBEL, Hans

2000 *Kleidung nach Landesbrauch: Kleider und Trachten der Einfachen Leute des Sklitzer Landes im 19. und 20 Jahrhundert. Inauguraldissertation. Marburg: [H. Deibel].*

GLAVAN, Mihael

2008 *Trubarjev album: romanje s Trubarjem. Ljubljana: Mladinska knjiga.*

GRAMMATICA

1758 *Grammatica oder Windisches Sprach-Buch, so ordentlich eingerichtet, dass man darinnen an gram[m]aticalischen Grund-Reguln alles ganz kurtzlich, und klar beysammen findet, und mit einem mit grossen Fleiss aussgearbeiteten sehr nutzbaren Windisch- Teutsch- und Wälschen Vocabulario versehen worden, zum Behuff aller der Windischen Sprache zu erlernen beginnenden, sowohl tudiant- als unstudierten Liebhabern, auf viles Verlangen, und mit weit mehrerer Berbetterung [?] abermahlen in dem Druck beförderet worden. Clagenfurt: gedruckt und zu finden bey denen Johann Friderich Kleinmayr seel. Erben, [Jezuitska priredba Bohoričeve slovnice.]*

GUTSMAN, Ožbalt

1999 *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter. Graz: Institut für Slawistik der Universität, 1999. [Ponatis izdaje izd. iz l. 1789].*

JANEZ Svetokriški

1937 *Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega. Ljubljana: Akademsko založba.*

KALAN, Janez

1929 *Slovensko dekle: kaži pot našim mladenkam. Maribor: Tiskarna sv. Cirila.*

KNIFIC, Bojan

2008a "Ko v nošo se odenem ...": vprašanja pripadnostnega kostumiranja s posebnim pogledom na kostumiranje narodno-zabavnih ansamblov. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.

2008b *Kostumiranje folklornih skupin: med historično pričevalnostjo in izkazovanjem istovetnosti: doktorska disertacija. Ljubljana: [B. Knific].*

KROPEJ, Monika

1995 *Pravljica in stvarnost: odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljičah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine. Ljubljana: ZRC SAZU.*

KUMER, Zmaga

2002 *Slovenska ljudska pesem. Ljubljana: Slovenska matica.*

MANTUANI, Josip

1908 *Kraynska Kroneka. Dom in svet 21, str. 326. [Pohlin, Marko: Kraynska Kroneka, 1788, lista 177 in 178].*

MEGISER, Hieronymus

1744 *Dictionarium quatuor linguarum: videlicet Germanicae, Latinae, Illyricae (quae vulgo Sclavonica appellatur) & Italicae, sive Hetruscae. Clagenfurti: typis Joannis Friderici Kleinmayr.*

1977 *Thesaurus polyglottus. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. [Orig. izd. 1603].*

POHLIN, Marko

1972 *Tu malu besedishe treh jesikov = Das ist: Das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen. München: R. Trofenik. [Faksimile izd. iz l. 1781].*

TERSEGLAV, Marko (ur.)

1981 *Klinček lesnikov. Ljubljana: Cankarjeva založba.*

TRDINA, Janaz

1987 *Podobe prednikov: zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870–1879: 27 zvezkov rokopisa v 3 knjigah. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, Knjižnica revolucionarne teorije.*

TRUBAR, Primož

1986 *Pisma Primoža Trubarja. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.*

2000 *Catechismus in der windischenn Sprach: sambt einer kurtzen Auflegung in gesang weiß. Item die Litanai und ein predig vom rechten Glauben, gestellt, durch Philopatridum Illiricum: anu kratku*

Poduuzhene skaterim vsaki zhlouik more vnebu pryti. Ljubljana: Slovenska knjiga. [Faksimile izd. iz l. 1550].

VALVASOR, Janez Vajkard

1689 *Die Ehre des Hertzogthums Crain: das ist, Wahre, gründliche, und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses ... Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes. Theil II.* Laybach: zu finden bey Wolfgang Moritz Endter.

VESEL, Ivan

2006 *Olikani Slovenec.* Mengeš: Muzej. [Faksimile izd. iz l. 1868].

VODNIK, Valentin

1797 Povedanje od slovenskiga jezika. *Lublanske novice* 95 [b.n.s.].

ŽAGAR, Janja

1994 *Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno.* Ljubljana: Mladika.

BESEDA O AVTORJU

Bojan Knific, dr. etnologije in kulturne antropologije, je zaposlen kot samostojni strokovni svetovalec za folklorno dejavnost pri Javnem skladu RS za kulturne dejavnosti, kjer folklornim skupinam in drugim interesentom svetuje, kako poustvarjati ljudsko izročilo. Njegovo raziskovalno zanimanje je usmerjeno v proučevanje posameznih prvin oblačilne kulture, predvsem vprašanjem razvoja pripadnostnega kostumiranja, kostumiranja folklornih skupin in drugih načinov oblačenja, s katerimi nosilci interpretirajo oblačilno dediščino. Izdal je knjigo "*Ko v nošo se odenem*" ... s podnaslovom *Vprašanja pripadnostnega kostumiranja s posebnim pogledom na kostumiranje narodno-zabavnih ansamblov* (2008) in je urednik *Folklornika*. Doktoriral je z nalogo *Kostumiranje folklornih skupin – med historično pričevalnostjo in izkazovanjem istovetnosti* (2009).

ABOUT THE AUTHOR

Bojan Knific, Ph. D., is employed with the Public Foundation of the Republic of Slovenia for Cultural Activities as an independent professional adviser on folklore activities. He advises folklore groups and other interested people on how to recreate folk traditions. His research interests focus on the study of individual elements of dressing culture, especially issues of the development of affiliation-based costuming, folklore group costuming, and other ways of dressing through which wearers interpret the dressing heritage. He has published "*Ko v nošo se odenem ...*", subtitled *Vprašanja pripadnostnega kostumiranja s posebnim pogledom na kostumiranje narodno-zabavnih ansamblov* (2008) and edits the periodical *Folklornika*. He earned his Ph. D. with a dissertation on folklore group costuming – *Kostumiranje folklornih skupin – med historično pričevalnostjo in izkazovanjem istovetnosti* (2009).

SUMMARY

ON THE INEADQUACY OF EQUATING DRESS WITH *NOŠA* (COSTUME)

Dressing culture is a theoretical term that covers everything related to the study of dressing practices, based on fieldwork, intercultural comparisons and contextualisations, in which the essential approach is to study the social meanings of dressing in dynamic and constantly changing living conditions. Dressing in the widest sense of the word does not refer only to the fabrics covering the body, but also to all body modifications (hair, beard, skin, body curves, scent, etc.) and body accessories that assist in creating the body as a whole (jewellery, hair patches, handbags, etc.), as well as the sound a person produces with them (bells on pieces of clothes or on the body, the rustling of fabrics). Dressing as a term includes not only everything that is visible on a person, but everything that is discernible on his body and in terms of meaning attempts to equate itself with dressing style. Because of its distinct connotation with the past, peasant life, and generalised and often politically motivated and spatially limited references to a person's dressing style, the term *noša*, which is particularly frequent in the studies of ethnologists, is useful only in the study of a limited range of the phenomena connected with dressing culture.

156

Because of its (ab)use by people of very diverse interests (at the scientific, professional, everyday/popular levels) and the attribution of wildly diverse meanings to the term, the question arises if it makes sense at all to use it in scientific discourse, considering that more adequate terms are available (e.g. dress or dressing style). In the past and even nowadays the term *noša* has not been used to denote the dressing style of an individual person (or only exceptionally and when he was costumed), but people used it to refer to the dressing of *Others* – and it usually served as a generalised description of the dressing style of members of certain groups linked to certain areas. Throughout its use the term *noša* has been closely linked with costumes expressing affiliation. It was used in the period preceding costumes expressing affiliation, when it denoted the dressing style of the members of individual groups of the population, and later also served to denote the basis from which affiliation-based costumes developed, and to refer to the results of such ways of dressing – costumes expressing people's affiliation.

When Angelos Baš introduced the term dressing style to scientific usage in the 1980s and among others replaced the past usage of *noša* with it, he not only contributed to solving terminological dilemmas, but also influenced research interests: at the time the efforts of Slovene ethnologists had moved away from studying the past dressing practices of the majority population living in defined areas. In texts written by ethnologists, *noša* was a very fashionable term until the 1980s, when it went out of fashion. After the turn of the millennium, it seemed that we would no longer encounter it in scientific usage, but it has since seen a sort of revival because of the need for an integral understanding of the processes related to dressing, and the need to establish the dressing practices of all classes of society in all historical periods (including the present). It would however be better for science to abandon the term in the near future. First, because of the history-related limitations to its use regardless of possible new scientific definitions and consistent scientific usage; furthermore, because of its highly frequent and many-faceted popular use, which will inevitably distort the scientific efforts regardless of their consistence. We would, of course, not be able to drop the term if there was not a more adequate one available, and we indeed have two adequate terms (*dress* and *dressing style*) denoting dressing more accurately than *noša* (costume).